

Bilinen İlk Türkçe Beyin Cerrahisi Kitabı: Dimağ ve Cümcüme Afetleri ve Tedavileri

The First Brain Surgery Book Known in Turkish:
(Brain and cranium disorders and their treatments)

SAİT NADERİ

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirürji Anabilim Dalı - İzmir

Geliş Tarihi: 3.7.2002 ⇔ Kabul Tarihi: 25.07.2002

Özet: Türk nöroşirürjisinin formal gelişimi 20. yüzyılın ilk yarısında kendini göstermiştir. Bu süreçte nöroşirürjikal uygulamalar ve vaka takdimi şeklindeki makaleler dikkati çekmektedir. Nöroşirürji ile ilgili yazılan kitaplar daha azdır. Bu yazıda genel cerrah olan Mim Kemal Öke'nin yazdığı "Dimağ ve Cümcüme Afetleri ve Tedavileri" başlıklı kitap incelenmiştir. Beyin cerrahisi hakkında genel teorik bilginin verildiği bir bölüm ve operatif tekniklerin resimli olarak açıklandığı ikinci bir bölümden oluşan bu kitap, eski harflerle yazılan ilk Türkçe beyin cerrahisi kitabıdır. Bu yazıda bu eser günümüzün Türkçesine çevrilerek okuyucuya tanıtılmıştır. Bu eser nöroşirürji literatürümüzde hakettiği yeri almalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dimağ ve Cümcüme Afetleri ve Tedavileri, Mim Kemal Öke, Nöroşirürji Tarihi, Türkiye

Abstract: The formal development of Turkish neurosurgery began in the first deced of 20th century. Neurosurgical procedurs and publications in this process commonly consisted of case reports. There were a few books about neurosurgery. In this study a book, entitled as "Brain and cranium disorders and treatments", written by a general surgeon, Mim Kemal Öke was reviewed. This book has two parts. The first part focused on theoretical information on general neurosurgery, whereas the second part provided an illustrated operative brain surgery section. This book is the first Turkish brain surgery book written in Ottoman capitels. In this study, some parts of this book was translated to current Turkish language. This book deserve to place among Turkish neurosurgical literature.

Key words: Dimağ ve Cümcüme Afetleri ve Tedavileri (Brain and cranium disorders and their treatments), Mim Kemal Öke, History of Neurosurgery, Turkey

GİRİŞ

Türkiye'de ilk nöroşirürjikal uygulamalar 19. yüzyılın sonlarında yapılmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında ise nöroşirürjikal uygulamalar sporadik olarak genel cerrahlar ile daha düzenli olarak da ilk nöroşirürjiyenler tarafından yapılmıştır. Bu süreçte

inde bir çok makale yazılmıştır. Çoğunluğu vaka takdimi şeklinde olan bu makalelerin yanı sıra kimi kitaplar da yayınlanmıştır. Bir çok kaynağa göre (2,4,7), 1937 yılında yayınlanan "Nöroşirürji Bahisler" başlıklı kitap (1) ilk Türkçe nöroşirürji kitabıdır. Dimağ ve Cümcüme Afetleri ve tedavileri adlı eser (5) eski harflerle yazılmış olduğu için,

bugüne dek Türk nöroşirürji literatüründe gereğince irdelenmemiştir. Bu çalışmanın amacı bu kitabın içeriğini gözden geçirmek, eserin tanıtımını yapmaktır.

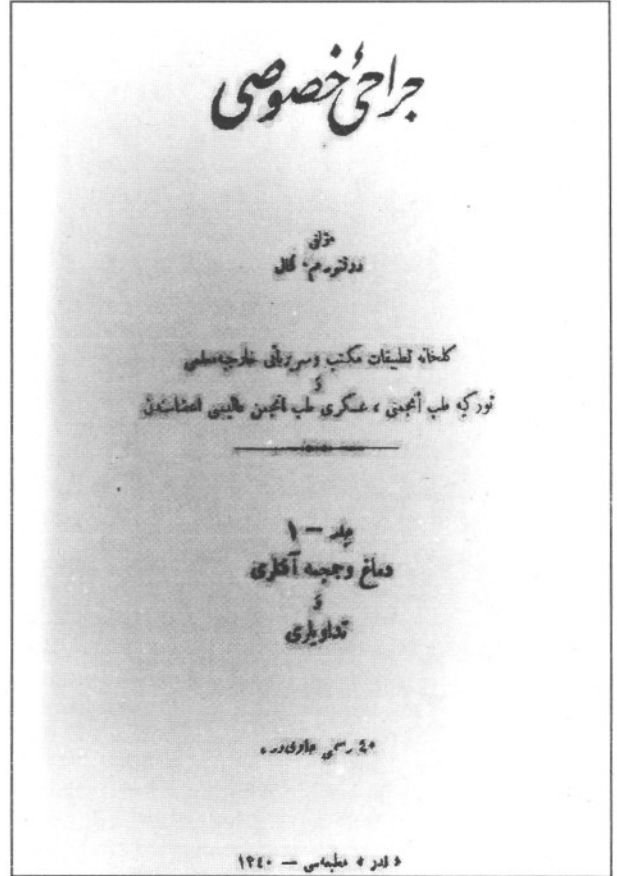
Dimaç ve Cümcüme Afetleri ve Tedavileri

Başlığının tam anlamı *beyin ve kranium hastalıkları ve tedavileri* olan bu eser dönemin Gülhane Cerrahi hocası olan Dr. Mim Kemal (Öke) tarafından yazılmıştır (Şekil 1). Kitabın kapağındaki ifadeden de anlaşıldığı gibi, yazar özel cerrahi branşlarını içerecek bir dizi kitap yayınlamayı planlamıştır. Bu kitap ise bu dizinin ilk eseri niteliğindedir (Şekil 2,3). Kitap 1340 (1926) yılında İstanbul'da basılmıştır. Kitabın iç kapağında "hocam Merhum Wieting Paşa'ya" ibaresi bulunmaktadır.

Kitabın kapağında kitapta 40 resim bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak kitaptaki resimler 34'e kadar numara almıştır. Yapılan dikkatli bir inceleme ise 3 şeklin de konulmadığını ortaya koyduğundan kitapta gerçekte 31 resim bulunmaktadır. Bu resimlerin altısı Bahaattin Muhammet tarafından

çizilmiştir. Geriye kalan 25 resmin çizeri belli değildir. Bunların bir kısmı amatör resimler olduğu halde bir kısmı ise daha profesyonel resimler olup yabancı kitaplardan alındığı izlenimi vardır.

Şekil 2: Kitabın kapağının orijinal şekli

Şekil 3: Kitabın kapağındaki ifadelerin transkripsiyonu

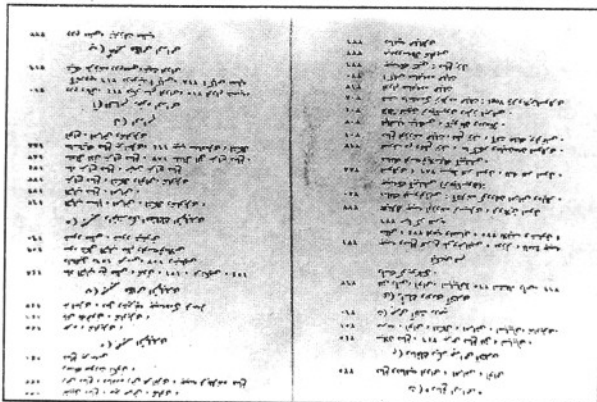
Dr. Mim Kemal kitabın önsözünde kitapla ilgili olarak aşağıdaki sözleri sarfetmektedir.

“Cümcüme (kranium) ve dimağ (beyin) afetleri (hastalıkları) ve tedavileri hakkında telif, kısmen de zamanın en şöhretli cerrahi kitaplarından işimize gelenleri almak suretiyle tercüme ettiğim bu eseri meslektaşlarıma takdim etmekle kabi bir inşirah duyuyorum. Her ilk eserde olduğu gibi bunda da hiç şüphesiz bir çok şayan-ı tenkit (eleştirilebilir) noktalar vardır. Yalnız bu eser şimdiden sonra bu mevzuda intişar edecek (yayınlanacak) asara (eserlere) bir mukaddeme (önsöz) teşkil edebilirse bundan mütevellit hissa-i şeref benim için çok haklı bir bahtiyarlık (mutluluk) olacaktır.

Tıp kitaplarımızın en mühim noksanından biri olan istilahat (deyimler-terminoloji) kısmına burada işaret etmeden geçemedim; ister bir i'tiyadın sevkıyla, ister mahrumiyet-i saikasıyla olsun eselerimizi ecnebi tabiratin yardımına muhtaç görmek Türk tıp alemini müteessir etse gerekir. Lisan-ı tıbbimizi ecnebi tabirattan kurtarmak emeliyle başlayan yeni ve şayan-ı takdir cereyanlarda maalesef henüz muayyen ve katî bir noktada tebler edebilmekten uzak görünüyor. İstilahat anarşisinden asarımızı kurtarabilecek mürşitleri artık iştiyak ve sabırsızlıkla beklemek hakkımızdır!

Eserlerimizin hiç de şerefli olmayan bu vaziyetten kurtulmasına şimdilik imkan olmadığını takdir buyuran meslektaşlarımla kitabımda tesadüf edecekleri ecnebi tabirata nazar-ı müsamaha ile bakacaklarını ümit ediyorum.

Eserimin tab' ve neşrinde kıymetli muavenetlerine mazhar olduğum asistanlarıma bilhassa Hami ve Kain biraderini Kemal beylere teşekkürü kadirşinaslık vazifesi addediyorum.”

Şekil 4: Kitabın içindekiler bölümünün orijinali

368 sayfadan oluşan bu kitap iki bölüm halindedir: Birinci Kısımın başlığı: “Cümcüme (kraniyum) ve dimağın (beynin) cerrahi hastalıkları”; ikinci kısmın başlığı ise: “Cümcüme (kraniyum) ve dimağ (beyin) hastalıklarında müdahale ve usuller”. Buradan da anlaşıldığı gibi ikinci bölüm bir operatif atlas niteliğindedir. Kitabın içeriğini gösteren içindekiler bölümünün (Şekil 4) açıklamalı transkripsiyonu aşağıdaki gibidir.

“Birinci Kısım: Cümcüme (kraniyum) ve dimağın (beynin) cerrahi hastalıkları

A) Cümcüme afatı (kraniyum hastalıkları), aksam-ı rahvesi curuhu (yumuşak kısımların yaralanması)

Sahife

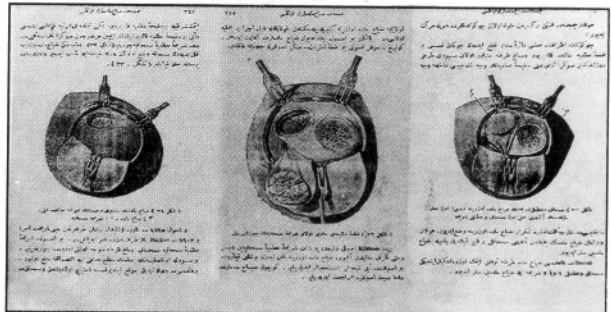
- 1 Kat'î ve şarihavî cerhaları (kesici ve delici yaralar), tedavileri
- 2 Vahzi cerhaları (penetran yaralar), tedavileri
- 3 Razzî (kontizyonel) ve mezkî (rüptürel) cerhaları (yaraları), tedavileri
- 5 Curuh-ı nariyesi (ateşli yaralanmalar)
- 11 Yenidoğan çocukların başındaki aksam-ı rahve cerhaları (yumuşak kısımların yaralanması)

B) Cümcüme azam-ı cerhaları (Kraniyumun kemiksel yaraları)

- 13 Katî (kesici) vahzî (penetran) ve şarihavî (delici) cerhaları (yaraları), tedavileri
- 16 Curuh-ı nariyesi (ateşli yaralanmalar), tedavileri
- 39 Kırıklar (şukuk (fissürler), mütefetti (parçalı) kırıklar, delik tarzındaki kırıklar....), tedavileri

C) Cümcüme muhteviyatı cerhaları

- 79 Ev'iyeye curuhu (vasküller yaralanmalar), şıryan-ı sahaya-i mutavassıt curuhu (arteria meningealis media yaralanması)
- 100 Ümmüssülbe altındaki nezifler (subdural kanamalar), ümmülrekika ev'iyesinin ceruhu (piamater damarlarının kanaması)

Şekil 5: Kranioplasti tekniği

- 105 Verem-i demevilere (*hematomlara*) ait hulasa
 107 Şıryan-ı sebati-i dimağının curuhu (*beynin karotis arterinin yaralanması*)
 Şıryan-ı sebati-i batnın veridi-i şıryanı üm-müddemi (*internal karotis arterinin batnın arteriovenöz anevrizması*)

Cümcümeye (kraniuma) isabet eden travmadan mütevellit (doğan) avariz (arızalar)

- 110 Dimağ curuhu (*beyin yaralanması*), umumi, ümmüssülbe cuyubu ceruhu (*dural sinüslerin yaralanması*)
 114 Recefe-i dimağ (*kommosyo serebri*), eşkali (*şekilleri*), tedavileri
 125 Tazyik-i dimağ (*serebral bası*), seyr-i maraz (*hastalığın seyri*), tedavi
 133 Rızz-ı dimağ (*serebral kontüzyon*), dimağda rızz mihrakları (*beyinde kontüzyon odakları*), cümcüme (*kraniumun kırıklarında dimağ rızının (serebral kontüzyonun) suret-i tekevvünü (meydana geliş şekli)*)
 141 Dimağ cerhası (*beyin travması*)

Cümcüme İltihapları

- 145 Hümre (*yılcık*), tedavileri
 146 Baş flegmonu, tedavileri
 147 Huraçları (*abseler*), dümel (*fronkül*) ve şirpençe cümcümedeki karhalar (*ülserler*)

Cümcüme azamı iltihapları

- 148 Had iltihab-ı muh azmi (*akut osteomyelit*), tederrünü (*tüberkülozu*)
 151 Frengisi
 154 Daî fili (*fil hastalığı leonatişis crani*)
 156 Naharası (*kemiğin moldering i*)
 157 Rahitisi (*raşitizm*)
 159 Su-i şekli iltihab-ı azm (*kronik osteitis deformans'ı*) ve osteomalazi
 160 Dumur-ı azmî (*kemiksel atrofi*), dumur-ı şeyhuhi (*yaşlılık atrofi*)

H) Cümcümenin dahilindeki azanın iltihapları (intrakraniyal infeksiyonlar)

- 162 İltiab-ı sahaya (*meninks infeksiyonu*), a'raz (*bulguları*), eşkal (*tablosu*) ve tedavileri
 171 İltihab-ı dimağ (*beyin iltihabı*), a'raz (*bulguları*)
 173 Hurac-ı dimağ (*beyin absesi*) eşkal (*şekilleri*) ve enva'-i (*çeşitleri*), tedavileri
 174 Had hurac-ı dimağ (*akut beyin absesi*), müzmin hurac-ı dimağ (*kronik beyin absesi*)
 182 Menşei üzni hurac-ı dimağ (*otojen beyin absesi*)
 187 Menşei enfi hurac-ı dimağ (*nazal kökenli beyin absesi*)

- 188 Metastatik dimağ cerahları (*metastatik beyin absesi*)
 194 Ceyb sedadeleri (*sinüs trombozları*), eşkal (*şekiller*), enva' (*çeşitler*), a'raz (*bulgular*) ve tedavileri

L) Evram (Tümörler)

- a. Aksam-ı rahve evramı (*yumuşak doku tümörleri*)
 210 Verem-i ve'ai (*anjiom*)
 214 Diğer selim evramı (*benign tümörleri*)
 215 Evram-ı şahmiye (*lipom*), aterom
 216 Dermoid ikyası (*kistleri*)
 218 İkyas-ı müsliye (*seröz kistler*)
 219 Şebeke tarzında verem-i asabî (*pleksiform nörom*), habis evramı (*malign tümörleri*)
 b. Cümcüme azamı evramı (*kraniumun kemiklerinin tümörleri*)
 223 Verem-i azmi (*osteom*), tebarüzat-ı azmiye (*kemiksel tebarüzleri*)

c. Dimağ evramı (beyin tümörleri)

- 225 Dimağ ve dimağçe evramı (*beyin ve beyincik tümörleri*), a'razı (*belirteleri*) ve enva'-i (*çeşitleri*)

M) Dimağın (beynini) diğer cerrahi afetleri (hastalıkları)

- 245 Seyelan-ı dimağ (*beyin akması*)
 246 Cerhî dimağ fitkı (*travmatik serebral herniasyon*), esbabiyatı (*nedenleri*)
 251 Sar'a (*epilepsi*), enva'-i (*çeşitleri*), eşkâli (*şekilleri*), a'razi (*bulguları*), esbabiyeti (*nedenleri*), tedavileri
 260 Cerhî afat-ı ruhiye (*travmatik psikiyatrik bozukluklar*)

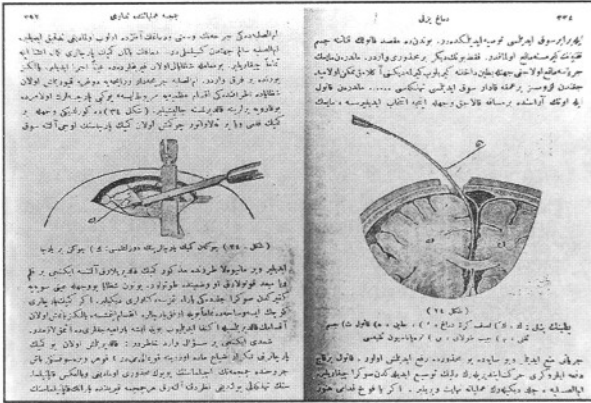
Y) Reisin veladî afetleri (kraniumun konjenital hastalıkları)

- 262 Fitk-ı reis (*baş herniasyonu*), enva' (*çeşitleri*), esbabiyeti (*nedenleri*)
 265 İstiska-i reis (*hidrosefali*)
 269 Reisin küçüklüğü (*mikrosefali*)

İkinci Kısım

- 271 Cümcüme (*kranium*) ve dimağ (*beyin*) teşrih (*anatomik*) topografisi, derzler (*sütürler*), kaide-i cümcüme azamı (*kafa kaidesi kemikleri*);
 274 Ev'iye ve a'sabi (*damarlar ve sinirleri*);
 275 Telafif (*giruslar*) ve şukuk (*fissürler*);
 276 Merakiz-i kışriye (*kortikal merkezler*)
 277 Telfiflerin (*girusların*) cümcüme (*kranium*) üzerinde tersimleri (*izdüşümü*), Kronlein usulu
 280 Dimağın (*beynin*) fizyolojisi: afetlerinde görülen a'raz (*belirtiler*) ve deliller,

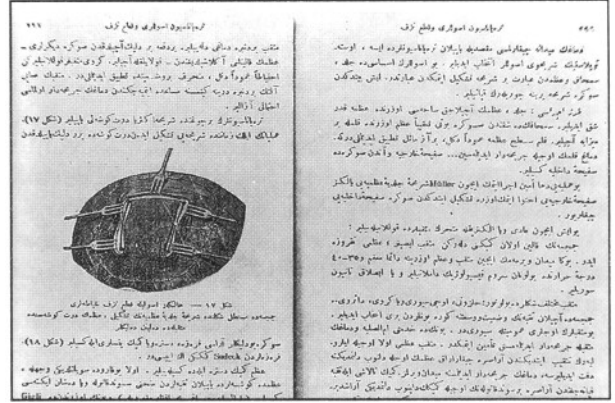

Şekil 6: Çökmenin kaldırılması ve ventrüküler ponsiyon tekniği

- 288 Cümcümenin (*kraniumun*) açılması (*trepanasyon*): Usulleri;
- 289 Basit neşr (*insizyon*) usulu, kalemle neşr (*insizyon*) usulu, Dimanın (*beynin*) osteoplastik açılması,
- 293 Tasarrüf-ü dem (*kanın kontrolü*) ve kat'-ı nezf (*hemostaz*), Hacker ve Heidenhen usulleri
- 301 Dimağ (*beyin*) üzerinde ameliyat, kat'-ı nezf (*hemostaz*), afet mahallinin bulunması
- 303 Ümmüssülbe (*dura*) hıyatası (*sütürü*), tamponman ve drenaj
- 304 İzale-i tazyik (*dekompresif*) trepanasyonu ve tarz-ı icrası (*uygulama şekli*)
- 308 Kılıf dahilindeki (*intrakranial*) nezflerde (*penetrasyonlarda*) ameliyat: Vogt ve kronlein usulleri
- 313 Evram-ı dimağiyede (*beyin tümörlerinde*) ameliyat
- 320 İkyas-ı dimağiyede (*serebral kistlerde*) ameliyat
- 326 Cümcümenin (*kraniumun*) tenkibi: Dimağ bezli (*beyin ponsiyonu*)
- 332 Hidrosefali tedavisi
- 336 Dimağçe (*serebellar*) ameliyatları
- 339 Cümcüme ziya' (*defektif*) maddelerinin kapatılması Müller, konik Müller, Hacker, Kutner usulleri
- 350 Dimağ cerhalarında iptidai hıyata (*beyin yaralarında primer sütür*)
- 354 Dimağ cerhalarında tefcir (*beyin yaralarında drenaj*)
- 355 Cümcümenin mütefattit (*kraniumun parçaları*) kırıklarında tedavi"

Kitabın son bölümünde kısa bir osmanlıca-Fransızca-Almanca sözlük eklenmiş ve okuyucunun terminoloji ile ilgili sıkıntıları da giderilmeye çalışılmıştır. Kitabın bir başka özelliği ise Dr. Mim

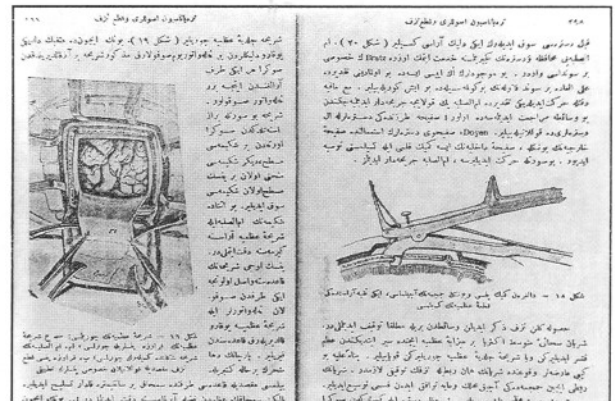

Şekil 7: Kraniotomi için insizyon tekniği

Kemal'ın bir çok terime Türkçe karşılık bulma çabasıdır.

TARTIŞMA

Ülkemizde nöroşirürji yapılanması 1923 yılında Abdulkadir Cahit Tuner'in Mazhar Osman tarafından Almanya'ya gönderilmesi ile başlamıştır (3). Bununla birlikte 1960'lı yıllara kadar bir çok genel cerrah sporadik olarak nöroşirürjikal uygulamalarına devam etmiştir. Mim Kemal bu uygulamaları yapan cerrahlardan olup, bir çok cerraha göre daha yoğun olarak nöroşirürji uygulamaları yapmıştır. Yaptığı kimi uygulamalar nöroşirürjikal "ilk" özelliği taşıyor (6). Mim Kemal bu uygulamaları yapmakla kalmamış bir çok esere de imza atmıştır. Mim Kemal'ın nöroşirürjikal açıdan daha da önemli kılan yazdığı ilk Türkçe Beyin Cerrahisi kitabıdır. Maalesef bu eserden çok az söz edilmiştir. Dr. Dilek bu kitaptan söz ederken "hocam rahmetli M. Kemal Öke'nin İstiklal harbi'nden sonra eski harflerle yayınladığı Cümcüme ve dimağ afetleri isimindeki kitabı ilmi otoritesinin ve tecrübelerinin

Şekil 8: Kraniotomi tekniği

parlak bir mahsülüdür" demiştir (3). Kitapta spinal ve periferik sinir konuları olmadığı için bu esere nöroşirürji kitabı dememek daha doğru olabilir. Kitabın "içindekiler" kısmının incelenmesi, birinci bölümde bir çok tümöral, enfeksiyöz ve travmatik lezyonun irdelendiğini ortaya koyarken, ikinci bölümün de ciddi ve resimli bir operatif atlas olduğunu ortaya koyar. İkinci bölümde kranioplasti, çökmenin kaldırılması gibi bir çok işlemin tekniği resimli olarak açıklanmaktadır (Şekil 6,7,8).

Belirtilen nedenlerden dolayı bu kitap basit bir nörotravmatoloji kitabı olmayıp, gerçek bir beyin cerrahisi kitabıdır. Bu nedenle Nöroşirürji literatüründe kayda geçmesi gerekir.

Yazışma adresi: Doç. Dr. Sait Naderi
Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi
Nöroşirürji Anabilim Dalı
35340 - İzmir
Faks: 0232-2788802
email: snaderi@deu.edu.tr

KAYNAKLAR

1. Baydur CŞ: Nöroşirürji Bahisleri. İstanbul Cumhuriyet Matbaası. İstanbul. 1937
2. Berkay F: Ulu Ata'nın 100. doğum yılında Türkiye'de sinir cerrahisinin kuruluş ve gelişmesi üzerine bir değerlendime. Cerrahpaşa Tıp Fak Dergisi 12: 297-311, 1981
3. Dilek H: Nöroşirürjinin doğuşu ve gelişmesi. İçinde: "Haydarpaşa Numune Hastanesinin 25. yılı dolayısıyla". 1964, İstanbul, S 239-247
4. Erbenği A: Dünyada ve ülkemizde nöroşirürjinin gelişmesi. Temel Nöroşirürji.
5. M. Kemal: Dimağ ve Cümcüme Afetleri ve Tedavileri. Kader Matbaası, 1340, İstanbul
6. Naderi S: Mim Kemal Öke ve nöroşirürjikal uygulamaları. Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi. Baskıda
7. Taşcıoğlu AO: Türkiye'de nöroşirürjinin tarihsel gelişimi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 45: 319-366, 1992

